

De opkomst van het Oosten

Vijfentwintig jaar geleden, toen ik op het punt stond af te studeren, leek het een heel andere wereld. De Koude Oorlog was voorbij, wat tot hoop op vrede en voorspoed leidde. ‘De heroïsche verrichtingen van Boris Jeltsin en het Russische volk’ hadden Rusland op het spoor van hervormingen en democratie gezet, zei president Bill Clinton in 1993 bij een ontmoeting met de Russische president in Vancouver. Het vooruitzicht van een ‘Rusland dat weer ondernemend en welvarend [zal] worden’, was gunstig voor iedereen, zei hij.¹

Het was ook een hoopvolle tijd in Zuid-Afrika, waar moeizame onderhandelingen om de apartheid te beëindigen zo ver waren gevorderd dat het Nobelcomité de Nobelprijs voor de Vrede in 1993 toekende aan F.W. de Klerk en Nelson Mandela voor hun ‘bijdrage aan de vreedzame beëindiging van het apartheid regime en voor het leggen van de grondslag voor een nieuw en democratisch Zuid-Afrika.’² Dat veel van Mandela’s vertrouwelingen hem hadden aangespoord om de prijs niet te aanvaarden, omdat hij hem moest delen met de man die ‘zijn onderdrukker’ was, werd pas jaren later openbaar. Het was na-

melijk Mandela's overtuiging dat vergeving een wezenlijk deel van verzoening is.³

Het zag er veelbelovend uit op het Koreaanse schiereiland, waar in een evenbeeld van de Singapore-top uit 2018 op hoofdlijnen een akkoord werd bereikt tussen de VS en Noord-Korea over de vreedzame hereniging van Korea en over een pad naar denuclearisatie, een akkoord dat werd ontvangen als een belangrijke stap richting non-proliferatie en een veiliger regio en dito wereld.⁴

In 1993 kwamen ook China en India tot een belangrijke overeenkomst, die het raamwerk vormde om de grensgeschillen te beslechten die al drie decennia een bron van rivaliteit en bitterheid waren. De landen kwamen verder overeen om het aantal troepen aan de grens te verminderen en om samen te werken tot een uitkomst was bereikt die wederzijds aanvaardbaar was.⁵ Dat was voor beide landen belangrijk, omdat hun politieke leiders economische expansie en liberalisering hoog in het vaandel droegen. In China had Deng Xiaoping onlangs een reis door de zuidelijke provincies ondernomen om op snellere hervormingen aan te dringen en zich van onbuigzame personen te ontdoen die tegen liberalisering van de markten waren; in het communistische China was in 1990 in Shanghai de beurs geopend.⁶

De transformatie van Zuid-Korea was al veel langer aan de gang. In de jaren zestig was het land een van de armste ter wereld, zonder grondstoffen en gelegen in het uiterste oosten van Azië. De transformatie in een economische supermacht, met bedrijven als Samsung, Hyundai en de Hanwha Corporation – ieder met een waarde van meer dan 100 miljard dollar – maakte dat commentatoren Zuid-Korea 'het meest succesvolle land in de wereld' noemden.⁷

Net als elders, werd ook in het India van de vroege jaren '90

op groei aangedrongen, hoewel vrijwel niemand veel verwachtte van een klein softwarebedrijf dat in februari 1993 in Mumbai ternauwernood zijn aandelen genoteerd kreeg omdat investeerders bang waren dat ze hun geld niet zouden terugkrijgen. Ondanks zijn omvang en potentieel was India een economische dwerg. De technologiesector was klein en bestond nog maar kort. Wie zo dapper was om aandelen van Infosys Technologies te kopen, deed er goed aan ze vast te houden. Over het kalenderjaar 2017 noteerde het bedrijf in maart 2018 een winst van 2,6 miljard dollar – en qua omzet meer dan 10 miljard dollar.⁸ De aandelen waren vierduizend keer meer waard dan een kwart eeuw geleden.⁹

Ook de oprichting van een nieuwe luchtvaartmaatschappij in een kleine Golfstaat leek niet veelbelovend. In november 1993, twee maanden na de oprichting, begon Qatar Airways met zijn vluchten. De meesten gingen ervan uit dat het een bescheiden maatschappij zou blijven met een paar lokale routes en weinig klanten. Inmiddels heeft het bedrijf een vloot van ruim tweehonderd vliegtuigen, meer dan 40.000 medewerkers en vliegt het naar meer dan 150 bestemmingen. Het heeft handenvol onderscheidingen gewonnen, iets wat vijftientig jaar geleden slechts door heel weinig mensen voor mogelijk werd gehouden.¹⁰ Ook werd Qatar Airways de grootste aandeelhouder in de International Airlines Group (de eigenaar van British Airways, Iberia en Aer Lingus) en bezit het een aandeel van 10 procent in Cathay Pacific.¹¹ In april 2018 ging het ermee akkoord om 25 procent van de aandelen van de Internationale Luchthaven Vnoekovo in Moskou te kopen, het op twee na grootste vliegveld van Rusland.¹²

Het jaar 1993 bracht natuurlijk niet alleen maar goed nieuws: bij het World Trade Center in New York werd een autobom tot ontploffing gebracht en in Mumbai kostte een reeks gecoördi-

neerde bomaanslagen aan 250 mensen het leven. Sarajevo, een stad die al beroemd was om de aanslag op Franz Ferdinand en de opmaat tot de Eerste Wereldoorlog in 1914, werd door Bosnisch-Servische troepen belegerd, een belegering die langer zou duren dan de Slag om Stalingrad in de Tweede Wereldoorlog. Scènes van sluipschutters die op burgers schoten terwijl deze de straat overstaken, werden gangbaar, net als de verschrikkelijke beelden van de vernietiging die veroorzaakt werd door mortieren die vanuit de nabijgelegen heuvels op de stad werden afgevuurd. De terugkeer van concentratiekampen en van genocide in Srebrenica en Gorazde halverwege de jaren 1990 wezen er snoeihard op dat zelfs de gruwelijkste lessen uit het verleden gemakkelijk vergeten kunnen worden.

Andere verwickelingen in de vroege jaren 1990 deden vertrouwder aan. Zo werd de Britse politiek door venijnige debatten over het lidmaatschap van de Europese Unie en de roep om een referendum bepaald, wat bijna tot de val van de regering leidde en waardoor premier John Major leden van zijn eigen kabinet *bastards* noemde.¹³

*

Deze gebeurtenissen behoren allemaal tot het recente verleden. Het is niet lang geleden dat ze plaatsvonden en toch doen ze aan alsof ze bij een andere tijd en een ander tijdperk horen. Ik luisterde naar het album *Pablo Honey* van een veelbelovende nieuwe band, Radiohead geheten, toen ik in de zomer van 1993 mijn studie afrondde. Maar ik kon niet weten dat het meest profetische nummer van dat jaar niet 'Creep' was (dat via Spotify inmiddels meer dan 250 miljoen keer is beluisterd), maar een nummer dat dat jaar een Oscar won. 'A whole new world,' beloofde Aladdin aan Jasmine, 'a new fantastic point of view.'

Inderdaad, gaf ze toe: 'A whole new world, a dazzling place I never knew.' Een nummer dat gebaseerd is op een verhaal uit en gesitueerd is in het verleden van de zijderoutes, voorspelde de toekomst van de wereld.

Die 'volledig nieuwe wereld' wordt nergens zo zichtbaar als wanneer we het Engelse voetbal uit 1993 vergelijken met de huidige situatie. Een week voordat de tentamens in Cambridge begonnen, keek ik naar een herhaling van de FA Cup-finale tussen Arsenal en Sheffield Wednesday, die bijna net zo saai was als de eerste wedstrijd, die in gelijkspel geëindigd was. Op drie spelers na (inclusief de wissels), was iedereen afkomstig van de Britse Eilanden. Vijfentwintig jaar later was de finale tussen Chelsea en Manchester United in Wembley net zo'n slaapverwekkende bedoening, maar de samenstelling van de ploegen was compleet verschillend: slechts zes spelers waren geboren in het Verenigd Koninkrijk of in Ierland. De anderen kwamen van overal ter wereld, onder meer uit Spanje, Frankrijk, Nigeria en Ecuador.

Mocht dat al veel zeggen over het tempo waarmee de globalisering zich binnen het bestek van een generatie heeft voltrokken, dan is het misschien des te opvallender welke ingrijpende veranderingen in dezelfde periode hebben plaatsgevonden in het bezit van Engelse voetbalclubs. Dat grote teams een buitenlandse eigenaar zouden hebben, werd nog niet zo lang geleden als een waandenkbeeld afgedaan. We schrijven de tijd waarin alleen al een buitenlands accent in de bestuurskamer voldoende was geweest om de clubdirecteur in zijn thee te laten proesten en zich in zijn *pork pie* te verslikken. Maar tegenwoordig zijn veel van de bekendste Engelse en Europese clubs in buitenlandse handen. En veel van hen komen uit de landen van de zijderoutes.

In sommige opzichten is dat niet vreemd. De regels van het

spel werden weliswaar in Londen in 1863 vastgelegd, maar voetbal is geen Engelse uitvinding. Volgens de FIFA, het internationale overkoepelende orgaan van de sport, was er voor het eerst sprake van voetbal in de Chinese Han-dynastie (206 v.Chr. – 220 n.Chr.), waar een spel werd gespeeld, *cuju* geheten, waarbij spelers een met veren gevulde leren bal in een net moesten schoppen dat door bamboestokken omhoog werd gehouden.¹⁴

Desondanks is het nogal een stap van de oorsprong van het spel naar het feit dat alle grote teams uit en rondom Birmingham (waaronder Aston Villa, West Bromwich Albion, Birmingham City en Wolverhampton Wanderers) sinds 2015, het jaar waarin *De zijderoutes* werd gepubliceerd, een Chinese eigenaar hebben gekregen. In 2017 gingen ook twee reuzen van het Italiaanse voetbal, die het prachtige San Siro-stadion delen, in Chinese handen over: AC en Inter Milan.

Verder komen de eigenaren van Englands – en Europa's – beste teams uit de Golf. Manchester City, dat de gehele binnenlandse competitie domineerde en de Premier League in 2018 met een recordmarge won, is eigendom van Mansour bin Zayed al Nayhan, die tevens vicepremier van de Verenigde Arabische Emiraten is. Het team heeft een pendant in Paris St Germain, dat in hetzelfde jaar met hetzelfde gemak de Franse Ligue 1 binnenhaalde. De eigenaren uit Qatar voorzagen de ploeg van twee nieuwe spelers – Neymar en Mbappé – door ze in de zomer van 2017 voor transfersommen van meer dan 350 miljoen euro (voor salarissen en bonussen) aan de club te verbinden.

De meerderheidsaandeelhouder van Everton FC is Farhad Moshiri, die in Iran is geboren maar tegenwoordig in Monaco woont. Hij bouwde zijn fortuin op in samenwerking met Alisher Oesmanov, een zakenman uit Oezbekistan, die onder an-

dere door zijn investeringen in Rusland en Centraal-Azië meer dan 15 miljard dollar waard is. Oesmanov heeft daardoor een aanzienlijk aandeel in de Arsenal Football Club kunnen kopen en wilde enige tijd de volledige zeggenschap verwerven, maar dat werd gedwarsboomd door de complexe aandeelhoudersstructuur. Arsenal-fans hadden hem gesmeekt zijn aandelen niet te verkopen, maar in de zomer van 2018 deed hij ze uiteindelijk van de hand. Jarenlang hing het lot van een trotse en beroemde voetbalclub af van de beslissing van een Oezbeekse magnaat.¹⁵

Het lot van hun rivaal, Chelsea FC, ligt bij Roman Abramovitsj, die de *Blues* in 2003 kocht en daarna meer dan een miljard dollar in de club investeerde waardoor het een van de beste ter wereld werd; in vijftien jaar werden zeventien grote binnenlandse en internationale bekercups in de wacht gesleept. En zo is er nog een aantal van de beroemdste namen uit het Engelse voetbal waarvan de eigenaren uit het opkomende oosten afkomstig zijn. Sheffield Wednesday – dat voor het laatst aan succes rook met die verloren finale in 1993 – heeft eigenaren uit Thailand, terwijl hun aartsrivaal Sheffield United voor de helft in handen is van een lid van de Saoedische koninklijke familie. Queen's Park Rangers is eigendom van de Maleisische ondernemer Tony Fernandes en de Indiase staalmagnaat Lakshmi Mittal. De lijst is eindeloos.

Ooit gingen rijke Engelsen naar Italië als onderdeel van de Grand Tour, waar ze in steden als Venetië, Napels, Florence en Rome rondwaalden en van de kunst genoten, terwijl sommigen ook schilderijen, tekeningen, beeldhouwwerken, manuscripten en zelfs de gehele inboedel van huizen opkochten en mee naar huis namen.¹⁶ Dat was de buit van de stijgende welvaart en het commerciële en militaire succes, die een klein eiland in de Noordzee in een wereldmacht hadden veranderd.

Tegenwoordig zijn de nieuwe pronkstukken het Wereldkampioenschap Voetbal, waarop Rusland en Qatar succesvol een bid hebben uitgebracht, de Olympische Winterspelen (in Sotsji gehouden in 2014) en schitterende nieuwe kunstgalerieën, zoals het nieuwe Louvre, dat niet in Parijs maar in Abu Dhabi staat, of het nieuwe V&A-museum dat zich niet in Londens Albertopolis bevindt, maar in Shenzhen. Verder zijn er het prachtige Garage Museum voor Moderne Kunst in Moskou, ontworpen door Rem Koolhaas, en het nieuwe Wintersportcomplex in het Turkmeense Asjchabad, een complex dat beduidend groter is dan Madison Square Garden.

In de 18e eeuw schreef een Britse reiziger aan de vooravond van zijn vertrek naar Italië dat hij ‘vol ongeduld uitzag om het land te zien dat historisch zo vermaard was en ooit zijn wetten aan de wereld had opgelegd.’¹⁷ Tegenwoordig is dat anders – nu is het de Britse geschiedenis die wordt bewonderd, en worden Britse rechtbanken en wetten gebruikt om geschillen en echtscheidingen te beslechten. De nieuwe machtigen der aarde jagen nieuwe trofeeën na; ze kopen voetbalclubs of vinden aanwinsten in wereldberoemde winkels als Harrods en Hamley’s of in bouwprojecten als Canary Wharf en 20 Fenchurch Street (het ‘Walkie Talkie’-gebouw) of in media als *The Independent* en de *Evening Standard*. Zij hebben allemaal eigenaren met een Chinese, Russische of Midden-Oosterse achtergrond.

Hiertoe behoort ook, zo wil het toeval, Legendary Entertainment, de Hollywoodstudio achter *Jurassic Park*, dé kaskraker van 1993 waarop ik mij in de zomer trakteerde nadat ik mijn tentamens had afgerond. De studio maakt inmiddels deel uit van de Dalian Wanda Group Company van Wang Jianlin, het bedrijf dat tevens de eigenaar is van de Odeon-, UCI-, Carmike- en Hoyts-bioscoopketens in Europa, de VS en Australië, alsook van de Sunseeker-jachten en Infront Sports and Media, dat de

exclusieve uitzendrechten bezit voor sportevenementen als het Wereldkampioenschap Voetbal van 2018 en 2022.

Een deel van deze bedrijven moet natuurlijk bij de rubriek hobby's en hebbedingen worden ondergebracht, maar in veel gevallen gaat het om serieuze en enorme investeringen. Dat is mogelijk geworden door een enorme verschuiving in het mondiale bbp in de afgelopen vijftwintig jaar, waarbij alleen al in China sinds de jaren 1980 meer dan 800 miljoen mensen boven de armoedegrens zijn getild.¹⁸ Hoewel ontwikkelingseconomen en anderen moeten bepalen wat 'armoede' inhoudt, lijkt het weinig twijfel dat zowel het tempo als de omvang van China's groei verbazingwekkend is. In 2001 was het bbp van het land 39 procent van dat van de VS (in termen van koopkracht-pariteit); het steeg naar 62 procent in 2008. In 2016 was China's bbp 114 procent van dat van de Verenigde Staten, gemeten naar dezelfde basis – en het zal in de komende vijf jaar nog verder en scherper stijgen.¹⁹

Deze verandering is niet alleen voor China een omwenteling – maar ook voor de rest van de wereld. Zo heeft een ondernemer uit Beijing in anticipatie op de voortgaande toename van de Chinese middenklasse 3000 hectare land in Midden-Frankrijk opgekocht, met de bedoeling om tarwe te kunnen leveren aan een keten van meer dan duizend *boulangeries* die hij door heel China wil openen. De verwachting is dat de Chinese smaak zich zal ontwikkelen voorbij het op rijst gebaseerde dieet – en als dat gebeurt, 'is het potentieel enorm', aldus Hu Keqin, de eigenaar in kwestie.²⁰

Mochten sommige Fransen al bang zijn dat zoiets druk zal uitoefenen op de lokale prijs van het brood zodra de tarwe niet naar lokale bakkerijen gaat maar geëxporteerd wordt, dan geldt dat niet minder voor de wijnindustrie. Alleen al in 2017 steeg de export naar China met 14 procent naar bijna 220 mil-

joen liter, en naar verwachting zal dat in de komende vijf jaar stijgen naar een hoeveelheid die 20 miljard dollar waard is, iets wat beter nieuws is voor de Franse wijnproducenten dan voor de wijnconsumenten.²¹

Wat ook steekt, is dat veel van de beroemdste wijngaarden in Bordeaux de afgelopen jaren van eigenaar zijn gewisseld en zijn opgekocht door beroemdheden als de actrice Zhao Wei of de tycoon Jack Ma (die er vier bezit, waaronder het vermaarde Château de Sours), maar sommige hebben ook een nieuwe naam gekregen om Chinese consumenten aan te spreken. Château Senilhac in Médoc heet nu Château Antilope Tibétaine (Tibetaanse Antilope), Château La Tour Saint-Pierre is omgedoopt tot Château Lapin d'Or (Gouden Konijn) en wat ooit Château Clos Bel-Air was, is nu Château Grande Antilope (Grote Antilope).²²

Wellicht zullen puristen er aanstoot aan nemen dat op deze manier vooraanstaande namen verdwijnen die in de loop der eeuwen erkenning en lof hebben vergaard. Maar de opkomst van het Oosten heeft nog andere gevolgen die invloed hebben op wat wij als de normaalste zaak van de wereld beschouwen. Qatar Airways is slechts een van een grote groep luchtvaartmaatschappijen waarvan de diensten de vraag naar commerciële vliegtuigen hebben aangewakkerd, een vraag die alleen maar zal blijven stijgen. De International Air Transport Association (IATA) verwacht dat het aantal vliegpassagiers in 2036 bijna zal zijn verdubbeld tot 7,8 miljard per jaar, waarbij de groeiende en steeds meer welvarende bevolkingen van Azië – te weten China, India, Turkije en Thailand – voor deze stijging verantwoordelijk zullen zijn.²³

Volgens Boeings eigen analyse wil dat zeggen dat in de komende twintig jaar een half miljoen nieuwe piloten nodig zullen zijn.²⁴ Maar de gevolgen zijn nu al merkbaar. Er zijn gewoonweg

te weinig piloten. Hierdoor zijn de salarissen torenhoog geworden. Xiamen Air heeft 737-piloten bijvoorbeeld een jaarsalaris van 400.000 dollar geboden, en in sommige streken zou het zelfs gaan om aanbiedingen van 750.000 dollar per jaar.²⁵

Salarisinflatie heeft voor de hand liggende gevolgen voor de reiskosten. Maar gevestigde en vermogende exploitanten hebben als gevolg van personeelstekorten ook al vluchten moeten annuleren.²⁶ Het lijkt misschien niet aannemelijk, maar de annulering van je zakenvlucht naar Amerika, van je terugreis uit de Alpen of van je vlucht naar de andere kant van de wereld voor je droomvakantie, heeft iets te maken met de opkomst van de zijderoutes.

Hoe die hotelkamer eruit zal zien, welke muziek in de lobby te horen zal zijn en wat voor drank er aan de bar wordt geschonken, zal door dezelfde factoren beïnvloed worden. In 1990 was het aantal Chinese bezoekers aan andere landen minimaal. Het ging voornamelijk om overheidsgerelateerde activiteiten waarmee in totaal 500 miljoen dollar was gemoeid.²⁷ In 2017 was dat bedrag vijfhonderd keer zo groot: 250 miljard per jaar, en dat is ongeveer het dubbele van wat Amerikaanse reizigers jaarlijks in het buitenland spenderen.²⁸ Deze cijfers zullen in de toekomst nog verder omhoogschieten, gezien het feit dat momenteel slechts 5 procent van de Chinezen over een paspoort beschikt. Volgens sommige schattingen zullen in 2020 tweehonderd miljoen Chinezen naar het buitenland reizen, wat enorme mogelijkheden ontsluit voor de game- en cosmetica-industrie, net als voor luchtvaartmaatschappijen, hotels en online boekingskantoren, zoals Skyscanner, dat eind 2016 voor 1,7 miljard dollar werd overgenomen door het Chinese bedrijf Ctrip.²⁹

De veranderende wereld zorgt ook voor uitdagingen, op vaak onverwachte plaatsen en op onverwachte manieren. De